

- Рильського): дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Супрун Алла Петрівна. – Миколаїв, 1999. – 302 с.
15. Тютюнник Г. М. Твори / Григор Михайлович Тютюнник. – К. : Молодь, 1984. – Кн. I : Оповідання. – 328 с.
  16. Ужченко В. Д. Українська фразеологія : навч. посіб. [для філол. фак. ун-тів] / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. – Х. : Основа, 1990. – 167 с.
  17. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – 2-е вид., доповн. та перер. – К. : Радянська шк., 1978. – 447 с.
  18. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Радянська шк., 1991. – 400 с.
  19. Щербачук Л. Ф. Загальномова та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів О. Гончара): дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Щербачук Лідія Федорівна. – Сімферополь, 2000. – 211 с.
  20. Maugham W. S. Collected Short Stories : in 4 vol. / William Somerset Maugham. – L. : Pan Books Ltd in association with William Heinemann Ltd, 1975. – Vol. 1. – 476 p.
  21. Maugham W. S. The Moon and Sixpence / William Somerset Maugham. – М. : Изд-во “ABC”. – 260 с.
  22. Orwell G. Nineteen eighty-four : [a novel] / George Orwell. – Harmondsworth ; Middlesex : Penguin Books, 1975. – 251 p.

Ігор ДАВИДЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕНОСНОГО ВЖИВАННЯ КОНЦЕПТУ ‘ДУША’ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті розглянуто особливості реалізації концепту ‘душа’ в мовній картині світу українців за допомогою художніх засобів, зокрема переносного вживання, а також виділені найпоширеніші групи переносних значень, які віддзеркалюють наївні світоглядні уявлення українців про душу.

Ключові слова: концепт, душа, епітет, метафора, порівняння, мовна картина світу, переносне значення, сакральне.

In this article the special features of concept's realization ‘soul’ were described in the language picture of ukrainian's world with the help of the artistic means. And also, marked out the most popular groups of metaphorical meanings which reflect naïve world outlook ideas of ukrainian people about the soul.

Key words: concept, soul, epithet, metaphor, comparison, lingual world picture, metaphorical meaning, sacral, unsacral.

Мова зберігає в собі досить багато різноманітних розумінь душі, які реалізуються у мові за допомогою численних художніх засобів, зокрема епітетів, порівнянь, метафор.

Стаття присвячена дослідженню художніх засобів, за допомогою яких у мові відтворено специфічні для українців уявлення про концепт „душа”.

Головною ідеєю статті є розуміння того, що народження метафор, порівнянь пов'язане з концептуальною системою носіїв мови, з їх уявленнями про світ, із системою оцінок, що сформувалися у навколишньому світі і в мові отримують вербалізацію.

Мета статті – з'ясувати загальні народні уявлення людини про душу, закріплені в українській мовній картині світу різноманітними тропами і фігурами.

Концепт ‘душа’ входить до різних сфер – як до сакральної, так і не сакральної. Сакральна сфера репрезентує, насамперед, релігійне значення лексеми *душа* і представлена у мові найчастіше стійкими виразами, зокрема *душа подалася на небеса, душа відлетіла в небо, вилетіла душа з тіла, Бог прийняв душу до себе, віддати Богу душу: Так казала Оришка звечора, а до світа – ї богу душу оддала* (Мирний), в яких збережено найтипівіші людські уявлення про душу.

Неординарність і нетиповість бачення людиною душі можна простежити найкраще у текстах художньої літератури, адже саме в них автори відображають найрізноманітніші уявлення про душу, навіть ті, які не є досить поширеними.

Використовуючи класифікації переносних значень, подані в довіднику „Українська мова: Енциклопедія” [4] та підручнику „Стилістика української мови” за ред. Л.І. Мацько [3], можна виокремити такі групи семантичних перенесень:

1. Перенесення за подібністю до явищ природи:
  - *душа – промінь* *Кида час червоні цвіти в мою душу, на промінь похожеу* (Сосюра);
  - *душа – блискавиця* *Незнайомі в небі птаці, наче сон проклятий сниться, і душа, як блискавиця, потопає в тому сні* (Сосюра);
  - *душа – метелиця* *Душу примітивну, як метелиця* (Симоненко);

- душа – місяць *А місяць у вікно холодне лле проміння. Він – як душа твоя, і лине, лине мла* (Сосюра);
 - душа – сонячне проміння *А квіти, квіти!.. Солов'я не марно вабить пишна рожса. В них потопа душа моя, на сонячне проміння схожа* (Сосюра);
 - душа – сонячні плями *І розквітне солодко душа, мов на яблуні сонячні плями* (Сосюра);
 - душа – зоря *Сьогодні я в морі любові, душа – як у зорях блакить* (Сосюра); *Сяйнисті дві зорі очей – душа дитяти* (Павличко).

Уявлення про душу-зорю, очевидно, пов'язане з міфологічним світоглядом українців, оскільки, за віруваннями, душа міститься в зорі, а падіння зірки з неба спричинено смертю людини *А зорі? То людські душі. Як засне грішне тіло, добрі душі, покинувши землю, зносяться до господа бога, купаються, обливаються у небесному світі, підслухають, що говорять на небі ангели. Як же часом покотиться по небу і погасне ясна зоря, козак перехреститься і помолиться за усопшу душу* (Куліш); *У кожного є свій янгол: то-то він і пильнує за душею, стереже її, щоб, бува, що лихе не спіткало. Ото ж зірочка покотиться, то душа преставиться... Душа преставиться – й зірочка покотиться – щезне* (Мирний).

- душа – хмара *І тіло обмінилось: куріла в спогадах душа одлегла, возносячись, неначе рвана хмара...* (Стус);

- душа – гора *Ті душі, наче вивітрені гори, і каменем лежать і тяжко вірять* (Стус).

2. Перенесення назви істот на назви неістот: душа – дитина *Я був так само деревиною з душею, мов дитя, невинною* (Павличко).

3. Перенесення назви істот на назви неістот, перенесення за схожістю на рослинний і тваринний світ

- душа – дерево *Моя душа, немов тополя, Зазеленіла на снігу; Моя душа, немов черешня, понад снігами зацвіла; Моя душа над снігом стала, неначе яблуня в плодах* (Павличко); *Неначе дерево безлисте, Стоїть моя душа в полях* (Павличко); *А ти – в коробці, геть тісній коробці, душа ж, як дуб, - нічого вже не жде* (Стус); *Не втратили душі живої Одні дерева на землі* (Павличко); *Яскравий поклик пустиря. Душа колоди струхлявілої* (Павличко);

- душа – пташка *Бабо! Душа пташкою вилетить з вас?* (Коцюбинський);

- душа – метелик: *І душа, мов той метелик, десь летить за любим тоном* (Франко);

- душа – ластівка *Отак душа моя тепер терпить Слаба, безкрила, холодом прибита, мов ластівка у річці зиму спить* (Франко);

- душа – змія: *Чи довго душа твоя, мов гад, покручена, Буде вповзати до нашого дому?..* (Павличко);

- душа – равлик *Шарлатово жахтить душа од повів світанку голчато-синіх, себе впізнавши, ховається, мов равлик, в тишу тиш* (Стус);

- душа – сад *А сад задумався... Неначе цей сад і є душа моя* (Сосюра).

4. Перенесення за схожістю до водних стихій, водних просторів: І душа – як ставок золотий, тільки споминів хвилі по ній (Сосюра); *Моя душа була просторим, Бурхливим морем...* (Павличко); *Так і душа твоя – криниця, з якої я кохання п'ю* (Сосюра); *Справді дівчина, справді хвора, – А душа – немов океан* (Рильський).

5. Перенесення за схожістю виконання певних дій, за функціональним призначенням:

- душа – вогонь, горіння: *Нехай це щастя – тільки мрії. Нехай це щастя – тільки сни. Але душа горить, шаліє І лине, рветься до весни* (Рильський); *Душа горить в смертельному вогні, разить мене – од запаху трутизни* (Стус) *Я мир люблю, як творчої наснаги Святий вогонь, що у душі горить, Коли шумлять прибоєм слави стяги І, наче птиці, рвуться у блакить* (Сосюра).

- душа – музичний інструмент *Моя душа – як арфа золота, як і завжди у льоті років юна* (Сосюра); *Коли ви в горі, коли ви щохвилини сподіваєтесь якогось лиха і душа ваша напружена, мов струна на струмені, раджу вам зупинити годинники* (Коцюбинський).

6. Перенесення за схожістю до музичних творів: душа – пісня *І ти ясна, і я прозорий, І душі наші, мов пісні* (Симоненко); *Душа – як пісня солов'їна Ось дім новий під шум машин встає над саду верховини на місці скорбному руїн* (Сосюра).

7. Перенесення за схожістю до вмістилища, до джерела (джерела духовності) душа – скарб *...скарби української душі немов повною річкою влилися в загальний потік людської культури* (Гончар).

8. Перенесення за схожістю психологічних вражень сприйняття дійсності:

- душа – совість: *Чоловіча совість не замирає в самій запеклій душі* (Мирний);

- душа – воля *Душа його прохала волі; молоді сили – простору* (Мирний); *Проклята та хвилина, у яку мене зачали, вільну душу скували життям невільним, а життя – звичаями!..* (Мирний); *І душа моя на волю рветься* (Франко).

9. Перенесення за схожістю до фізичних процесів: душа – світло *Я розумію світло. Це – душа* (Павличко).

10. Перенесення назви істоти на неістоту, перенесення за схожістю до чуттєвої сфери:

- душа – об'єкт постійної уваги та любові *Люби, як душу, а труси, як грушу* (Номис); *Лаврін докоряє її за те, що він любив її, як свою душу, жалував її, як мати дитину, а вона покинула його* (Неч.-Левицький)

- душа має фізичний стан *Душа болить і плаче* (Франко); *Чого ж тепер болить душа моя* (Франко); *Не тим душа моя так важко заболіла* (Франко); *Ми знали се, і в нас не раз душа боліла* (Франко).

Душа в українському мовно-культурному ареалі – це, насамперед, орган почуттів *Яка солодка таємниця – ховать любов в душі моїй* (Сосюра), символ внутрішнього психічного світу людини, місце локалізації її емоцій і „високих” бажань, пов’язаних із задоволенням духовних потреб: *душа радіє, душа тішиється, душа тривожиться, душа перевертається, душа ниє, щемить, душа поривається, душа тривожиться, душа співає. Буває іноді дивлюся, дивуюсь дивом, і печаль охопить душу* (Шевченко); *Думи душу осідають, і капають сльози* (Шевченко); *В крові горить душа моя* (Сосюра); *Йй разом з природою співає душа закохана твоя* (Сосюра).

Душа – це орган внутрішнього сприймання людини, тобто того, що не пов’язано безпосередньо ні з фізіологією, ні з діяльністю інтелекту. *В глибині душі він чув, що жінка зробила добре* (Коцюбинський); *Душею чую твій пальочий дих* (Павличко); *Або не сокіл я, або спалила Мені неволя крила, тільки чую, душею чую, – їм не відрости* (Леся Українка).

Як і на будь-якому органі, на душі можуть залишатися рани, напр., *Та всмак їмо могутніми зубами, цілуємо могутньо, як бійці, І в кого на душі синці або рубці, То аж тоді – це не в ім’я забави* (Вінграновський); *Чи рани ті незримі і безкрайні, Що він їх мусив у душі нести?* (Павличко).

Душа здатна хворіти, тому людина лікує її або ж ні: *Не руш мене. Я сам самую, Собі у руки сам дивлюсь. А душу більше не лікую, Хай погиба. Я не боюсь* (Вінграновський).

За допомогою душі людина може передбачити, що відбудеться в майбутньому чи відбувається зараз, а також згадати те, що було в минулому. Напр.: *Я душею відчуваю, що він повернеться (що він був там, що він живий); Душі здається, що вона могла б Вас відтворити в ясному свічаді, Дитячі дні, заплакані і раді* (Рильський);

Як осердя свідомого, внутрішнього життя, душа пов’язує людину з вищим духовним началом, це той орган, за допомогою якого людина відчуває містичний, потойбічний світ. При цьому душа – це щось дане людині Богом, вищим духовним началом. Напр.: *душа тягнулася до Бога, віддати Богу душу, душа відлетіла, Сльоза закипає. Душа посварилася з Богом* (Костенко).

Виходячи з того, що душа пов’язує людину з вищим духовним началом, тим самим підвищується цінність душі, і стають зрозумілими зусилля людей, які спрямовані на її вдосконалення. З цим пов’язані такі вирази як: *душа безсмертна, віддати Богу душу, рятувати душу, з Богом у душі*.

11. Перенесення за схожістю якісних ознак істоти на ознаки неістоти

- *душа – місце зосередження позитивних духовних характеристик, передусім добра: Доброї душі дівчина, а от з пантелику збилася та й гине* (Мирний); *Коли в кого душа вбрана в добро, честь та любов, тому нема на що чіпляти на себе півпуда каміння та золота!* – сказала Паміра (Неч.-Левицький); *Добрий він, і душа щира, козацька...*(Куліш); *...вона покірливо товчється по ночах, вона теж любить нашу Оленку. Добра душа* (Коцюбинський).

12. Перенесення за схожістю на якісні характеристики предметів:

а) легкі - *душа – парус Коли душа тріпоче, Як білий парус на човні, – Тоді рука моя не хоче Пером виводити пісні* (Рильський);

б) важкі - *душа – жорна Душа обважніла, як жорна* (Олесь);

в)дзвінкі - *душа – струна Де шлях у всіх кінчається труною, Кожному призначена межа, Де порветься тихою струною Муками натягнута душа* (Симоненко);

г) прозорі - *душа – шкло Все, що мало, все і охолело І душа вже дзеленчить, як шкло* (Вінграновський).

13. Перенесення за схожістю до предметів

- *душа – гробова дошка Забарні слова, що з тіла мертвого летіли і споминами душу гріли, що, наче дошка гробова, позаклякала на всевік* (Стус);

- *душа – книга: Всі маски свобідно вона відхиляє І в душах, мов в книзі, вигідно читає* (Франко);

- *душа – коробка сірників Душа, немов коробка сірників Ти бавився вогнем, немов дитя, Та спалені даремно почуття Чомусь не викидав до смітників* (Павличко).

14. Душа – асоціація Бога, Дух: – *Ой-ой, що в мене таки душі немає, що в мене бога нема?* (Неч.-Левицький).

15. Перенесення за схожістю до просторових понять:

а) безкінечний простір - *душа – пустеля Спади мені дощем на груди, Пустелю-душу ороси* (Симоненко);

б) обмежений простір - *душа – дупло І боїшся, щоб хтось у душу Не заглянув, мов у дупло* (Симоненко);

в) незамкнений простір - *душа – земля Моя душа, мов залита асфальтом земля, і кожне необережне слово вгрузає в ній, як закаблуки моєї коханої* (Сосюра);

г) замкнений простір - *душа – пуста-хата Уміють працювати і кохати, Та перше є, а другого нема, Тому у душах – наче в пустці-хаті, Що наскрізь проморозила зима* (Івашенко).

15. Перенесення, у якому ціле подано через назву його частини – синекдоха:

- *душа – людина Хоч він чудний собі, а все-таки – нігде правди діти – хороша душа й товариш щирий*

(Мирний); *Не чуть гомону, наче душа розмовляє з степовою тишею* (Коцюбинський); *Се вже, сестро, приїхали по мою душу* (Куліш);

- *душа – народ* *Уклін земний священним верховинам, Де тінь Тараса навіки-віків, Душі народної любов і гнів, Знялась в безсмертя помахом орлиним* (Рильський); *З задрозів вічну неволю судили боги твоїм дітям, я ж у незламную радість озброю народную душу* (Леся Українка);

- *душа – життя* *Ніхто не має більшої любові, як той, хто душу поклада за друзів* (Леся Українка).

У художньому мовленні зустрічаємо індивідуалізовані вирази, які не можна якимось чином класифікувати. До них можна віднести зокрема вислів В. Стуса „двинтар душ” *Як страшно ждати, коли вона, захована помре, у темряві, щоб нишком відвезти на цвинтар душ і щастя запопасти, якого вже до ран не прикладеш* (Стус); *Довкола мене цвинтар душ на білім цвинтарі народу* (Стус).

Отже, в українській мовній картині світу душа асоційована з тим, що оточує людину в повсякденному житті, „описуючи одні і ті ж об’єкти, мовці порівнюють їх з різними реаліями, які мають пряме відношення до умов життя носіїв даної мови, до їх культури, звичаїв і традицій”, „відповідно, у порівняннях втілюється народний менталітет і духовна культура народу” [2, с. 192]. і „які мають пряме відношення до умов життя носіїв даної мови, до їх культури, звичаїв і традицій” [2, с. 192].

Метафоричне представлення душі пов’язане з певною концептуальною системою носіїв тієї чи іншої мови, у яких наявні свої уявлення про світ, своя система цінностей, своя культура, своя ментальність, що і вербалізовано в мові, а метафора є „універсальним інструментом когнітивної діяльності” [1, с. 57].

ЛІТЕРАТУРА

1. Зализняк Анна А. Многозначность в языке и способы ее представления / Анна А. Зализняк. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 671 с. – (Studia philologica).
2. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Academia, 2001. – 208 с. – (Высшее образование).
3. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
4. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Олександра ДУДА

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНТЕКСТУАЛЬНУ РЕАЛІЗАЦІЮ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ЗНАЧЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕКСТІВ З ЕКОНОМІКИ)

Стаття порушує проблему залежності значення терміна від контексту. Аналіз досліджуваного матеріалу дає підстави для висновку про те, що значення терміна потребує певних умов фахового контексту, типологію якого ми досліджуємо.

Ключові слова: контекст, семантика терміна, контекстуальна реалізація термінологічного значення.

The article deals with the problem of interdependence between the semantic meaning of the term and the context. The analyzed material provides ground for the conclusion that the term meaning needs definite conditions of the sublanguage context, typology of which we have researched.

Key words: context, the semantic meaning of the term, contextual realization of the term meaning.

Статья поднимает проблему зависимости значения термина от контекста. Анализ исследуемого материала даёт основания для вывода о том, что значение термина требует определенных условий профессионального контекста, типологию которого мы исследуем.

Ключевые слова: контекст, семантика термина, контекстуальная реализация терминологического значения.

Дослідження функціонування термінів у фаховому тексті лише розпочинається, хоча важливість цього аспекту у вивченні термінологій зазначалась давно. Зауважимо, що, якщо раніше термінознавці у своїй роботі над термінологією обмежувались сферою фіксації термінів, їх систематизацією та нормалізацією, то дедалі частіше об’єктом термінознавчих досліджень стає сфера функціонування термінів, умови і особливості процесу їх функціонування.

Функціонування термінів тісно пов’язане із основною функцією мови – функцією пізнавально-